

POPULAȚIA ȘI AȘEZĂRILE DIN MASIVUL GILĂU—MUNTELE MARE

V. SURD*, V. BODOCAN*, F. IPATIOV*, ALINA MUREȘAN*

ABSTRACT. — *Settlements and Population in Gilău-Muntele Mare Mountains.* Except the height of Gilău Mts., where the population is remarkable, demographic concentrations (sometimes over 100 inhab./km²) are present in socio-economic convergent areas: Cîmpeni-Bistra, Arieșul Mijlociu, Arieșul Mare, Iara, Gilău and Huedin. By comparison with the year 1968, demographic increase characterizes only the main convergent areas (Cîmpeni-Bistra, Gilău). The rest of the mountain area has recorded a decrease of the population. From 140 settlements, 70% are represented by small and very small villages, being remarkable the „crîng” type of village. The existence of a single town (Cîmpeni) in the south part of Muntele Mare, proves a very low degree of urbanization.

Populația acestui masiv este de 72 552 locuitori, rezultînd o densitate medie de 39,9 loc/km². Sub aspectul distribuției spațiale pe complexe morfologice, densitățile cele mai mari se înregistrează în cadrul complexelor morfologice depresionare și de vale, unde valorile ajung la 100 loc/km² (complexele depresionare Iara, Cîmpeni și cele de vale Bistra și Sălciua). În sectorul sudic al masivului Muntele Mare densitățile demografice descresc gradual cu altitudinea, pînă la 1 500 m. Urmează sectorul central al altitudinilor maxime, unde așezările permanente lipsesc și care prezintă astfel o densitate egală cu zero. El se înscrie ca un areal de relativă discontinuitate geografică, marcînd tranziția spre masivul Gilăului, mai bine populat în altitudine. Aici, densitatea populației la peste 1000 m depășește 22 loc/km². Localitățile Măguri-Răcătău, Mărișel, Beliș și Poiana Horea, cu importante potențiale demografice, ocupă sectorul central al acestui masiv. Luînd în considerare caracterele morfologice și poziționale diferențiate în cadrul celor două masive montane, adaptarea îndelungată, dinamica, activă și specifică a populației locale la cadrul natural, s-au stabilit așa-zisele arii de convergență demografică în relație cu mediul natural, pe care se grefează, în bună parte, sisteme de așezări. Ele se constituie și ca arii de convergență economico-socială. Acestea sînt: Cîmpeni-Bistra, Arieșul Mijlociu, Arieșul Mare, Iara, Gilău și Huedin.

În cadrul acestor arii de convergență, densitățile cele mai mari se înregistrează în arealul Cîmpeni-Bistra (102 loc/km²), urmat de Gilău (78 loc/km²). Aici, localitățile și modul de populare prezintă aspecte oarecum diferențiate, deși rezultanta demografică sub aspectul densi-

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Geografie, 3400 Cluj-Napoca, România

tății este asemănătoare. Atît localitatea Cîmpeni cît și Gilău constituie poli economici și demografici ai celor două arii. În aria de convergență Cîmpeni-Bistra, așezările mici, cu caracter risipit de tip crîng, urcă pînă aproape de culmi, marcînd limita superioară de habitat permanent din țara noastră (satul Cheleteni, comuna Bistra, județul Alba, cu gospodarii pînă la 1450—1500 m altitudine). În cadrul ariei de convergență Gilău, sectorul depresionar periferic, precum și sectoarele de vale ale Someșului Cald, Someșului Rece și Rîșcăi se înscriu cu densități ridicate și așezări cu vetre bine conturate. Urmează sectoarele de versanți abrupti, ce marchează trecerea spre platforma de eroziune Mărișel, foarte slab populate. În sectorul central se desfășoară spațiul agricol și de habitat a două importante localități montane: Mărișel și Măguri-Răcățiu. Aici, datorită ariei largi de desfășurare a platformei Mărișel, dispersia demografică este mai puțin evidentă în comparație cu aria Cîmpeni-Bistra, unde dominantă este dispersia de vale-versant.

Comparativ cu anul 1968, ansamblul zonei montane se caracterizează prin fenomenul de descreștere demografică. Analiza diferențială a acestui fenomen pe sectoare și arii de convergență evidențiază specificități marcante. Se înregistrează creșteri de ansamblu în ariile de convergență Gilău și Cîmpeni-Bistra. Dar sporul demografic se înregistrează doar în centrele polarizatoare, localitățile polarizatoare caracterizîndu-se prin descreșteri continue. Comuna Gilău, pe ansamblu, a înregistrat un spor total de 2011 persoane (1127 spor natural și 884 persoane spor migratoriu).

Ariile de convergență Arieșul Mare, Arieșul Mijlociu, Iara și Hueșdin se înscriu cu spor demografic negativ.

Sub aspect absolut, valorile cele mai ridicate ale descreșterii se înregistrează la așezările din bazinul Ierii. În ansamblu, comuna Iara, în decurs de 12 ani „a pierdut” 728 persoane, iar comuna Băișoara 690. Localitatea Muntele Băișorii, de la aproape 1000 locuitori în 1966, a ajuns la 364.

În cadrul ariei de convergență Iara, pe seama sporului migratoriu se pune în evidență, în etapa actuală, o creștere demografică legată de valorificarea zăcămintului de minereu de fier din zonă. Creșterea se înregistrează doar în cadrul centrelor comunale Iara și Băișoara, din aria depresionară, în restul sectorului montan fenomenul de migrare definitivă fiind generalizat și azi.

În aria de convergență a Arieșului Mijlociu, toate localitățile înregistrează descreșteri demografice. Una dintre ele, cum ar fi Incești, comuna Poșaga s-a dezafectat complet pe cale naturală și prin migrări definitive.

Fig. 1. Centrele de comună din Masivul Gilău—Muntele Mare.

Natalitatea pe ansamblul zonei, în perioada analizată, a fost de 20,9‰, cu valorile cele mai ridicate înscriindu-se comunele din zona înaltă a Munților Gilăului (Măguri-Răcătau 28,8‰, Beliș 27,4‰). Cu valorile cele mai scăzute se înregistrează comuna Mănăstireni (14,6‰) și unele așezări de la periferia ariilor de convergență Cîmpeni-Bistra (Cheleteni 5,1‰) peste Valea Bistrei 1,6‰ și Arieșul Mijlociu (Incești 0‰).

Mortalitatea are valoare medie de 10,9‰, cele mai reduse valori fiind la Valea Ierii (7,6‰) și Beliș (7,7‰). Așezările din sectoarele de depresionare limitrofă se înscriu aproape fără excepție cu valori ale mortalității de peste 12‰ (valoarea cea mai ridicată se înregistrează la Săvădisla 12,9‰). Aceste diferențe se pun în primul rând pe seama structurilor diferențiate pe grupe de vîrstă, ponderea adulți-bătrîni fiind mai bine reprezentată în arealele cu mortalitate mai ridicată.

Sporul natural pe ansamblu, are valoarea de 10‰. Cu spor natural negativ se înscrie doar comuna Mănăstireni (— 1,1‰). Pe ansamblu, sporul natural a fost de 8 877 persoane.

În perioada analizată au părăsit arealul montan 12 123 persoane, numărul celor sosiți fiind de 1234. Rezultă un spor migratoriu negativ de 10 889 persoane.

Pe ansamblu, sporul total este de — 2012 persoane, cu valori pozitive înregistrîndu-se comunele Gilău (23,2‰), Mărișel (10‰), Săvădisla (4,2‰), Rîșca (3,3‰) și orașul Cîmpeni (3,8‰).

Tabel 1

Structura populației pe grupe de vîrstă

0—14 ani			15—59			60 și peste		
1900	1966	1977	1900	1966	1977	1900	1966	1977
35,4	28,4	27,4	56,0	59,1	57,3	8,6	12,5	15,3
×	26,0	25,7	×	61,7	60,4	×	12,3	13,9

Fenomenul de îmbătrînire demografică este pregnant marcat de creșterea ponderii populației vîrstnice (de la 8,6‰ în 1900, la 15,3‰ în 1977) și de o scădere a celei tinere de la 35,4‰ la 27,4‰ în aceiași ani de referință. Pe unități administrative însă, apar diferențe remarcabile. Spre exemplu, în comuna Mănăstireni proporția populației îmbătrînite este de 26,3‰, pe cînd la Beliș doar de 8,2‰. Proporția tinerilor atinge la Valea Ierii 34,6‰, iar la Mănăstireni doar de 19,5‰. În anul 1900 limitele de variație pentru tineri erau de 33,5 — 37,4 pentru adulți de 54,6 — 57,7, iar pentru vîrstnici de 7,9 — 9,2‰, deci intervale mult mai reduse în comparație cu cele actuale, atestîndu-se astfel, o mai pronunțată stabilitate demografică, o dezvoltare fără perturbări exterioare. Fluctuațiile între principalele grupe de vîrstă în etapa actuală scot în evidență rolul factorilor exogeni dereglabili, care produc modificări spectaculoase ale structurilor demografice.

Structura ocupațională a populației releva ponderea însemnată a agriculturii în economia montană.

Tabel 2

Structura populației ocupate pe ramuri de activitate

Agricultura			Ind. + Constr.			Alte ramuri		
1900	1966	1977	1900	1966	1977	1900	1966	1977
84,5	71,4	53,6	8,1	19,2	30,9	7,4	9,1	15,5

Schimbările în structura ocupațională se leagă de dezvoltarea unor ramuri industriale în zonă (exploatarea și prelucrarea lemnului — Valea Ierii, Călățele, Cîmpeni, Beliș, exploatarea unor resurse ale subsolului — Iara, Baia de Arieș, Baia-Poienii) și amplificarea fenomenului de navetism spre centrele urbane Cluj-Napoca, Cîmpeni, Turda și Huedin. Este mai caracteristic pentru satele aparținătoare comunelor Gilău, Căpușul Mare și Săvădisla cu facilități de transport, precum și a celor aparținătoare de Baia de Arieș, centru cu tradiție în exploatarea minereurilor neferoase.

Structurile pe medii relevă ponderea dominantă a populației rurale (94,5%), singurul oraș fiind Cîmpeni, cu 7682 locuitori.

În cadrul masiveilor Gilău și Muntele Mare există un număr de 140 de așezări. Dintre acestea, în extremitatea sud-vestică se află singurul centru urban — orașul Cîmpeni; arealul estic și nordic gravitează spre orașele Cluj-Napoca, Turda și Huedin. Din punct de vedere al mărimii, s-au stabilit 8 clase valorice cu următoarele frecvențe: I 250 = 66 (47,2%); II 251—500 = 33 (23,6%); III 501—750 = 14 (10,0%); IV 751—1000 = 10 (7,2%); V 1001—1250 = 4 (2,8%); VI 1251—1500 = 5 (3,6%); VII 1501—1750 = 4 (2,8%); VIII 1751—peste = 4 (2,8%).

Se constată că așezările mici și foarte mici au cea mai mare frecvență, deținând peste 70% din numărul total al așezărilor. Spațial, ele ocupă sectoarele de vale-versant de la periferia vestică și sud-vestică a masivului Muntele Mare. Din cadrul centrelor comunale se includ aici Vadul Moșilor, Albac și Horea. Din clasa a III-a de mărime fac parte peste 14 așezări, majoritatea fiind situate pe axa văii Arieșului (Sălciua de Jos, Sălciua de Sus, Poșaga de Jos, Ocoliș, Sartăș), la periferia nord-vestică a masivului Gilău (Călata, Dealu Negru, Văleni) ori la periferia estică, pe axa drumului județean 75 (Lita, Liteni, Săcel). Din clasa a IV-a de mărime fac parte unele centre de comună ca Lupșa, Beliș, Valea Ierii și Mănăstireni, precum și unele așezări din cadrul comunelor Mănăstireni (Bedeciu), Măguri-Răcătău (Muntele Rece), Săvădisla (Fișișel, Hășdate). Așezările cu un potențial demografic cuprins între 1001—1250 locuitori sînt, de regulă, centre de comună (Bistra, Măguri-Răcătău, Căpușu Mare). Cele cu valori cuprinse între 1251 și 1750

sînt plasate spațial exclusiv în aria montană a Munților Gilăului, trei dintre ele fiind centre de comună (Rișca, Săvădisla, Călățele).

Cu peste 1750 locuitori se înscriu localitățile Cîmpeni, singurul oraș din arealul montan (7682), Gilău (4874), Iara (2100) și Mărișel (2820).

Mărimea medie a unei așezări, inclusiv orașul Cîmpeni, este pe ansamblul ariei montane de 518,2 locuitori, cu diferențe pe cele două masive montane. În cadrul masivului Gilău, mărimea medie a unei așezări este de 720,2 locuitori, iar în cadrul masivului Muntele Mare de 357,6. În primul caz, predominante sînt așezările de mărime mijlocie și mare, iar în cel de-al doilea caz, cele cu potențial demografic redus și foarte redus. În ambele situații, potențialul demografic mediu este inferior potențialului demografic similar al așezărilor rurale din județele Alba și Cluj, în a căror arie administrativă se afla cele două masive (380,2 media pe județul Alba, 740 pe județul Cluj).

Densitatea medie a așezărilor este de 12,9 la 100 km², valoare superioară mediei pe țară (6,4 așezări la 100 km²).

În concluzie, zona se caracterizează prin: număr mare de așezări cu potențial demografic scăzut, grad redus de urbanizare și dispunerea neechilibrată a centrelor urbane în teritoriu.

După structura vetrelor în cadrul zonei s-au desprins trei tipuri majore de așezări: tipul risipit, tipul răsfirat, tipul adunat.

Individualizarea tipului de așezare de tip risipit, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de „crîng“, a fost condiționată de un complex de cauze, dintre care — în ordinea importanței — amintim: particularitățile proprietăților funciare (grad de divizare în loturi, mărimea loturilor), formele de populare a spațiului montan și condițiile de relief.

Particularitățile proprietății funciare au jucat rolul principal în geneza tipului de așezare risipită. Astfel, fragmentarea proprietății individuale în mai multe locuri situate la distanțe mari unele de altele, în condițiile unui spor demografic ridicat și a lipsei emigrărilor, a generat fenomenul de formare a unor noi gospodării pe loturile primite de tinerele familii ca zestre. În condițiile în care proprietatea funciară era compactă, același fenomen demografic generează grupările de gospodării de tip „crîng“. Pămîntul primit ca zestre de la familiile matcă, fiind grupat în jurul gospodăriei acesteia, este divizat în parcele mai mici în funcție de numărul copiilor. Aceștia și-au organizat la întemeierea familiei gospodării proprii pe lotul primit în preajma casei părintești. Așa se explică denumirile unor sate și crînguri, după numele de familie a celor care le-au întemeiat, lucru semnalat de altfel și de Lucia Apolzan (1943) (Matiș-Mătișești, Rus-Rusești, Goia-Goiești, Tomuș-Tomușești).

Formele de populare a spațiului montan reprezintă factorul incipient în geneza așezărilor de tip risipit. Popularea muntelui s-a realizat bidi-reacțional — în prima fază pe văi, versanții fiindocoliți. Apoi, s-a trecut la popularea suprafețelor de platou, popularea versanților desfășurîndu-se dinspre vale și apoi dinspre platou, în urma acțiunilor de împoie-

nire și realizare de noi proprietăți funciare în detrimentul spațiului forestier. Rezultă pe arii extinse, inclusiv pe versanți, suprafețe despădurite care facilitează diversificarea ocupațiilor și amplasarea de noi gospodării.

Considerăm că rolul reliefului în geneza așezărilor de tip risipit a fost exagerat, în sensul atribuirii acestuia a rolului de factor determinant. În pofida unui spor demografic ridicat (în perioada interbelică și cea postbelică, pînă în 1966) și a unor profile economice înguste (creșterea animalelor și prelucrarea lemnului), multă vreme populația acestei zone nu a fost afectată de mișcări migratorii definitive la scară mare. Pentru a subzista a fost nevoie să se exploateze următoarele două posibilități: diversificarea ocupațiilor și intensificarea exploatarea forestiere și agricole a teritoriului. Numai astfel se explică terenurile cu o mare declivitate și fragmentare, cu sol slab productiv, care în alte zone ale țării nu fac obiectul unei valorificări agricole sistematice, și cu atît mai mult ca loc de stabiliment permanent al populației, aici se înscrie ca un fenomen caracteristic. Nevoia de teren se oglindește fidel și în modul de amplasare a gospodăriilor. În acest sens, pentru a limita la maximum posibil risipa de spațiu pentru construcție, majoritatea acestora se amplasează pe suprafețele cele mai slab productive și cele mai nefavorabile din punct de vedere morfologic (pante abrupte, cîmpuri cu lapiezuri, areale cu roca la zi), apelînd la adaptări constructive specifice (pilonii de lemn, contraforturi). Dacă există totuși o dependență față de relief, aceasta nu se datorează atît morfologiei lui — cum s-a afirmat adesea — cît poziției surselor de alimentare cu apă, fenomen care a condiționat, de cele mai multe ori, amplasarea gospodăriilor în apropierea lor.

În cadrul tipului risipit am semnalat trei variante: de vale, de versant și de platou.

Așezările risipite de vale sînt cele mai bine reprezentate pe valea Bistrișorii. Ele urmăresc sectoarele de luncă și terasele neexpuse inundațiilor, cu tendința de grupare în areale unde sectoarele de luncă și terasă sînt mai bine dezvoltate (Hudricești, Rătițiș, Ciuldești, Hodișești, comuna Bistra).

Așezările risipite de versant sînt cele mai critice sub aspectul accesibilității, menținerea lor fiind justificată în vederea valorificării agropastorale a teritoriului. Cea mai reprezentativă din acest punct de vedere este localitatea Mățișești, comuna Horea.

Situată pe un versant cu expoziție sudică și posibilități de alimentare cu apă din depozite deluvio-coluviale, această așezare situată la 1 000 m altitudine iese în evidență prin ponderea relativ ridicată a suprafețelor arabile, cultivate prioritar cu secară și cartofi. În situații similare sînt și așezările Muntele Filii, comuna Băișoara, Sălăgești și Cheleteni, comuna Bistra. În cadrul lor se manifestă tendința de grupare a gospodăriilor în microdepresiunile superioare ale bazinelor de recepție cu importante resurse de apă. Accesul se realizează în condiții dificile, pe drumuri de categorie inferioară și poteci.

Așezările risipite de platou au energii mai reduse ale reliefului, vetrele sînt mai grupate sub aspect teritorial și nu reprezintă impedimente din punct de vedere al desfășurării lor. Cele mai reprezentative sînt lo-

calitățile Măguri-Răcătău, Poiana Horea și Mărișel din Munții Gilăului, plasate în cadrul platformei de eroziune Mărișel având potențialele demografice cele mai ridicate dintre toate așezările de altitudine.

Dacă specificul zonei constă în gradul ridicat de dispersie a unor așezări, nu lipsesc nici celelalte tipuri structurale, răsfirat și adunat. Tipul răsfirat este destul de frecvent, disponibilul de spațiu în cadrul actualelor vetre fiind considerabil. În cadrul acestuia se detașează două subtipuri în funcție de specificul economic: subtipul răsfirat din arealele miniere și subtipul răsfirat din arealele agropăstorale.

În cadrul primului subtip se includ așezările din proximitatea exploatării de minereu de fier din depresiunea Iara (Masca, Cacova Ierii, Făgetul Ierii).

Subtipul al doilea apare cu o frecvență mai mare, aici încadrându-se majoritatea centrelor de comună din cadrul complexelor morfologice de vale (Albac, Vadul Moților, Ocoliș, Sălciua, Valea Ierii). În cadrul lor se manifestă tendința de grupare în nuclee compacte.

Tipul adunat de așezări este mai frecvent la periferia estică și nordică a Munților Gilău, unde conformația reliefului vetrelor și dominanța terenului arabil a impus de timpuriu gruparea gospodăriilor (Gilău, Căpușul Mic, Căpușul Mare, Mănăstireni, Someșul Rece, Săvădisla, Lita, Liteni). O situație de excepție prezintă localitatea Beliş, strămutată pe o nouă vatră în urma amenajărilor hidroenergetice de pe Someșul Cald.

Cu structură adunată se mai înscriu și unele așezări de pe Valea Arieșului, cu vetrele în bazinele depresionare de confluență, flancate de pante abrupte (Lunca, Brăzești, Sartăș).

În privința evoluției teritoriale a vetrelor se remarcă tendința de fuziune în cadrul unor așezări de vale (Iara — Făgetul Ierii — Surduc, Poșaga de Jos — Poșaga de Sus, Sălciua de Jos — Sălciua de Sus).

Funcțiile economice ale așezărilor. Din analiza structurii populației ocupate pe sectoare economice s-au identificat în cadrul zonei patru tipuri funcționale majore: industriale, agricole, de servicii și mixte.

În cadrul fiecărui tip major s-au desprins subtipuri funcționale, în raport de dominanța unei activități.

În categoria așezărilor cu funcții industriale se încadrează Valea Ierii, centru important de prelucrare primară a lemnului. Are ca funcții secundare cea de servicii și agricolă.

Așezările cu funcții agricole sînt cele mai numeroase, în cadrul acestora desprinzîndu-se patru subtipuri: predominant agricol, agricol-rezidențial, rezidențial-agricol-servicii, agricol-servicii.

În cadrul primului subtip se încadrează majoritatea așezărilor din zonă, avînd dominantă creșterea animalelor în raport cu cultura plantelor. Asociat se adaugă și exploatările forestiere. Subtipul agricol-rezidențial este mai caracteristic așezărilor de la periferia estică a masivului Gilău, cu navetism lesnicios spre Cluj-Napoca și Turda (Băișoara, Căpușul Mare, Iara, și Săvădisla). Se mai adaugă în sectorul mijlociu al Arieșului localitățile Sălciua de Jos, Sălciua de Sus și Lupșa. Subtipul rezidențial-agricol-servicii este caracteristic pentru localitățile Beliş și Gilău, cu un ridi-

cat procent al activilor cuprinși în industria orașului Cluj-Napoca, cu o pondere însemnată a populației agricole (peste 30%) și o bună reprezentare a sectorului terțiar (peste 20%). Subtipul agricol-servicii caracterizează majoritatea centrelor de comună din arealul montan (Horea, Vadul Moților, Lupșa) și unele din sectorul nord-estic (Mănăstireni).

Așezările cu funcții de servicii înglobează două subtipuri: servicii-industriale și servicii-agricole. În primul subtip se încadrează orașul Cimpeni, care polarizează, sub aspectul serviciilor urbane și parțial al industriei, întreaga arie bazinală a Arieșului superior și parțial cel mijlociu. În cadrul celui de-al doilea subtip se includ o serie de așezări rurale care, datorită poziției lor în urma unor amenajări și dotări turistice, au o pondere însemnată de activi cuprinși în sfera terțiarului (Someșul Rece, Muntele Băișorii, Lungești).

Așezările cu funcții mixte însumează în proporții echilibrate activii din cele trei sectoare economice. Dintre acestea, mai reprezentative sînt: Iara, Albac, Călățele și Bistra.

Așezările temporare. Acestea sînt rezultatul valorificării agropastorale a spațiilor montane situate la distanțe mari față de așezările permanente. Aici, s-au pus în evidență două tipuri de așezări temporare: de tip sălaș și de tip mutătură.

Așezările de tip sălaș cunosc un grad ridicat de dispersie și au drept scop adăpostul oamenilor, animalelor și furajelor. Ele reprezintă, de fapt, o a doua gospodărie „în munte“ unde, în unele situații, animalele rămîn și pe timpul iernii. Îngrijirea lor se face, de regulă, prin rotație săptămînală. Pe durata verii însă, întreaga familie se deplasează la sălaș, unde rămîne pînă toamna. În preajma sălașului se află suprafețe cultivate, pajiști naturale pentru fin și pășune. Sălașele constituie suportul economic al gospodăriilor permanente din sectoarele joase. Acest tip de gospodărie se compune dintr-un grajd cu șură pentru adăpostul furajelor și dintr-o încăpere lipită adesea cu grajdul, pentru adăpostul oamenilor. În preajmă, de regulă, se află și o sursă de apă. Sălașele sînt localizate în cadrul hotarelor comunei și la altitudini care depășesc 1 000—1 100 m. Astăzi, majoritatea lor sînt părăsite, fie ca urmare a migrațiilor definitive, fie ca urmare a imposibilității de menținere datorită îmbătrînirii demografice. Revitalizarea lor în etapa actuală este îndoielnică.

Sistemele de așezări. Pe baza funcțiilor externe legate de deservirea curentă, periodică și ocazională sub aspect comercial, sanitar și de învățămînt s-au stabilit în cadrul acestui areal montan cinci trepte în ierarhizarea sistemelor de așezări: local, supracomunal, comunal, subcomunal de treapta a II-a și subcomunal de treapta I.

În cadrul centrelor cu rol de polarizare locală, se încadrează orașele Cimpeni și Huedin, ultimul situat în afara spațiului montan. Ele își manifestă influența asupra întregii arii montane, cu excepția așezărilor din bazinul Someșului Mic și al Ierii, care gravitează spre orașele Cluj-Napoca și Turda. Ele atrag, în primul rînd, prin funcția lor de servicii, la care se adaugă, mai recent, și funcția industrială.

În perspectivă, nu se pune problema promovării celor două localități într-o clasă superioară în ierarhia sistemică. Trebuie fortificată și modificată actuala lor poziție.

În categoria centrelor cu rol de influență supracomunală se încadrează așezările: Iara, Gilău, Călățele, Albac și Baia de Arieș, ultima în afara spațiului montan al Muntelui Mare. (fig. 1)

Centrul comunal Iara își manifestă influența asupra tuturor așezărilor din bazinul Ierii. Dispune de unități de servire similare urbanului, precum și de dotări medicale mai numeroase și diversificate (dispensar, cabinet stomatologic, spital, farmacie). Dispune de un potențial ridicat al reliefului vetrei în privința amplasării construcțiilor. Estetica așezărilor poartă amprenta urbanului, prin construirea de blocuri de locuințe cu două-trei nivele. Are bine conturat centrul civic unde sînt comasate dotările comerciale, politico-administrative, culturale, de învățămînt și medicale. Numărul populației, în etapa actuală, este în creștere ca urmare a sporului migratoriu legat de amplificarea exploatarei zăcămintelor de fier din zonă.

Localitatea Baia de Arieș atrage localitățile aparținătoare comunelor Lupșa și Sălciua, în primul rînd prin funcția sa industrială și apoi cea de învățămînt și medicală. Are imprimată o estetică urbană, ce se manifestă prin conturarea de zone funcționale și construcții similare urbanului.

Localitatea Albac polarizează prin funcția sa de învățămînt și cea medicală doar comuna Horea și parțial Scărișoara, din afara masivului Muntele Mare. Dispune de un potențial de poziție favorabil, cu posibilități de influență asupra localităților din amonte și aval pînă la Vadu Moților. Extensiunea teritorială a vetrei este limitată de condițiile de relief (pante accentuate).

Localitatea Călățele, prin funcția sa de învățămînt, industrială (mobilă, covoare, exploatarea turbei), atrage o serie de localități de la periferia nordică a masivului Gilău, în special dintre cele aparținătoare comunelor Beliş și Mănăstireni. Este concurată de dezvoltarea economică a satului Beliş și de proximitatea orașului Huedin.

Cu o largă arie de influență se înscrie localitatea Gilău, situată în extremitatea estică a masivului cu aceleași nume. Polarizează localitățile aparținătoare comunelor Căpușu-Mare, Mărișel, Măguri-Răcătău, Rîșca și parțial Săvădisla. Are cel mai ridicat potențial demografic dintre toate centrele cu rol de polarizare supracomunală. Situat pe axa drumului de interes european E 60, la contactul dintre unitatea montană și cea de podiș, întrunește cele mai bune condiții de a deveni centru urban.

Sistemele comunale cele mai fortificate sînt Băișoara și Bistra.

Sistemele subcomunale de gradul II și gradul I sînt rezultatul condițiilor locale de dispersie accentuată a așezărilor, accesibilitate și distanțe mari pînă la centrele de comună. Centrele de polarizare ale acestor sisteme „preiau“ de la centrele comunale unele funcții vitale, cum ar fi cea de învățămînt și comercială. Centrele sistemelor subcomunale de gradul II dispun de școli generale cu clasele I-VIII și de dotări comerciale. Ele polarizează sub acest aspect trei-patru așezări din sistemul co-

munal. Dintre acestea amintim: Muntele Băișorii și Săcel, comuna Băișoara și Sălciua de Sus, comuna Sălciua, Certege, orașul Cîmpeni. Centrele sistemelor comunale de gradul I polarizează unu-două sate prin funcția lor de învățămînt și comercială, însă de grad inferior (școala generală cu clasele I-IV și bufet sau magazin sătesc). Dintre acestea amintim: Căpușu Mic, comuna Căpușu Mare, Sasa — comuna Lupșa și Dîrlești — comuna Horea.

Centrele de polarizare subcomunală de ambele grade trebuie fortificate și modernizate în paralel cu sporirea gradului de accesibilitate înspre ele. Acest mod de acțiune poate constitui una din formele de menținere a populației în arealul montan.

BIBLIOGRAFIE

1. Surd, V., Neamțu, C., (1986), *Distribuția spațială a așezărilor din Cîmpia Transilvaniei*, „Studia”, nr. 3, an XXXI, seria Geologia—Geographia, Cluj-Napoca.
2. Botez, M., Celac, Tatiana, (1980), *Sistemele spațiului amenajat (modelare, optimizare, previziune)*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
3. Gusti, G., (1974), *Forme noi de așezare — Studiu prospectiv de sistematizare macroteritorială*, Ed. tehnică, București.